

ТРИКОМПОНЕНТНІ НОМІНАЦІЇ БОГОРОДИЦІ В САКРАЛЬНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Ю. Д. Попоїлик, аспірант,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна.

E-mail: jyljadetjanec@gmail.com

У статті розглянуто лексико-семантичні групи та ключові семи трикомпонентних номінацій Матері Божої в сакральній літературі. Дослідження здійснено на матеріалі текстів православних та греко-католицьких акафістів.

Ключові слова: Богородиця, лексема, номінація, сема, лексико-семантична група.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики увага зосереджується на структурних та семантичних ознаках мови. Особливо актуальним є дослідження проблем мовної картини світу на основі сакральної літератури. Саме сакральна література має прямий зв'язок із божественним, святим, від неї «віруючий чекає будь-якої допомоги й успіху» [1, 36].

У дослідженні акцентуємо увагу на розгляді лексеми *Богородиця* – назві матері Христа [2, 210], а тексти акафістів, використовуючи широку синонімію, доповнюють спектр таких лексем. Пропонований аналіз передбачає звернення до внутрішнього світу народу, відображає специфіку культурних цінностей, ментальності, які розкриваються з допомогою мовних засобів. Окремі аспекти розгляду лексеми *Богородиця* стали предметом досліджень ряду лінгвістів, з-поміж яких: Ю. Браїлко, Т. Вільчинська, Н. Горбач, О. Зелінська, А. Ковтун, М. Лесюк, С. Лісняк, О. Петришина та ін.

Мета статті – здійснити системний лінгвокультурологічний аналіз трикомпонентних номінацій лексеми *Богородиця* в сакральній картині світу на основі акафістникової літератури, адже система номінацій є особливою з погляду на структуру тексту. Для досягнення мети слід вирішити завдання опису семантичних груп та ключових сем зазначеної лексеми. **Об'єктом** дослідження є трикомпонентні назви Матері Божої в сакральній моделі світу, **предметом** – семантичні особливості таких лексем.

Трикомпонентні номінації розширюють семантичний потенціал лексеми *Богородиця*, а «лексико-семантичні групи об'єднують синонімічні ряди слів, що виражають одне поняття, але з різних сторін, тобто різні його ознаки, характеристики» [3, 384], відображають культурні коди української моделі світу.

Лексико-семантичні групи трикомпонентних номінацій Богородиці

І. 1. Сакральна субстанція із семою 'божественна': *Берегиня одкровення Господнього; блаженна обитель світла; вмістилище Божественного вогню; дзеркало предвічного світла; дивний Рай благодаті; Діва Марія нетлінна; дім, сповнений благодаті; Дочка Отця Небесного; Духа Святого оселя; Духа Святого перебування; житло Бога дивне; житло Святого Духа; запашний Квіт нетлінності; Зоря духовного Сонця; зоря таємничого дня; Камінь Царства Небесного; Кивот Святині Господньої; ключі Царства Христового; людська Природа обоженна; мисленням сонцем осяяна; небесних істот глибина; небесних чинів оспівування; небесних чинів радування; небо небес осяяне; невичерпне джерело святині; невістоприкрасителька душ святих; незбагненна Вишня Слава; непохитний Престол Всевишнього; обітовання благ вічних; Образ Божий незайманий; образ живоносної купелі; освячена Духом Святим; осяяна силою Всевишнього; осяяна славою Божою; Отця Безначального благословення; пахоці Христової духмяності; Переміна правіці Всевишнього; Перлина смирення прекрасная; повноти благодаті*

Вмістилище; пожива, наслідниця манни; Предивна Ікона Спасителя; Престол ясний Вседержителя; прецінна царська одежа; причина всіх обожнення; просторіша за небеса; світлом незмінним провітлена; свічадо недоступного світла; скарб Христового миру; Скарб Христового спокою; скінія, херувимами осінена; скінія, херувимами отіювана; творіння всього очікування; Троїчної Ради Таїнниця; Троїчної ради таїнство; хранилище Божественного одкровення; ясний Христовий світильник – ...радуйся, просторіша за небеса, бо Ти вище небес підносишся [4, 79]; Радуйся, освячена Духом Святим; радуйся, осяяна силою Всевишнього [5, 29]. Діва Марія, народивши Божого Сина, набуває ознак божественної постаті. Численні синонімічні назви свідчать про оригінальність образних метафоричних лексем акафістникового дискурсу.

2. Сакральна субстанція із семою 'обрана Богом, улюбленá: безпочаткового Отця благовоління; Богом обраний жереб; Богообрана Діва Владичиця; Божого задуму здійснення; Благословенна в жонах; Благословенна між жонами; велика між жонами; Вибрана вишнім Царем; Відпочинок претихий Всесильного; відпочинок Царя всесильного; Господа сінь освячена; град Царя прославлений; Даровання миру Христового; двері дивної тасмиці; духмяність, Богу приємна; єдина Богові вибрана; Зникнення невидимих підступів; насолоди святої служителька; очікування загального воскресіння; Пресвятої Трійці Улюблениця; промінь Сонця духовного; Радою Предвічною обрана; Рай, Всевишнім насаджений; сповнення Промислу Божого; сповнення Творцевого передбачення; Хранителька Тайни жахливої – Ти ж сповнила радості душі наші милостивим явленням нам образу Твого святого, Богообрана Діво Владичице [6, 103]. Різноманітні метафоричні варіації лексем доводять, що Діва Марія обрана Богом-Отцем для народження Спасителя світу. До цієї групи зараховуємо і такі структури: Вишньою Радою вибрана; провіщення пророцького сповнення; Пророцтво патріархів предревнеє; пророцтва давнього здійснення; світле пророцтво сповнення; сповнення всіх пророцтв; сповнення пророцтва пророків. Диференційною ознакою таких лексем є те, що народження Сина Божого Дівою Марією було провіщене і передбачене ще до його приходу на землю.

3. Сакральна субстанція із семою 'всемогутня́: грізна силою великою; Дарування життя вічного; мертвих дуи воскресіння; царства безконечного засновниця – Радуйся, Дарування життя вічного [7, 273]. Номінації уможливають розуміння могутності та величності Богородиці.

4. Сакральна субстанція із семою 'цариця́: всемогутня Цариця Небесная; неба Цариця блага; Цариця всіх Богородиця; Цариця і Владичиця; Цариця небесних сил; Цариця Приснодіва Богородиця – Ангелів безліч і всі небесні воїнства славлять Тебе, Царицю всіх Богородицю... [6, 103]. Одноіменними компонентами семи 'цариця' вважаємо семи 'владичиця': всього світу Владичиця; Діва Владичиця Богородиця; Діва, Владичиця світу; Діва, Владичиця славная; преславна Владичиця Богородиця; Пречиста Владичиця Богородиця; та 'госпожа': Препоблагословенная Госпожа Богородиця; препрославлена Діва Госпожа. Семантична група розглядає Богородицю як «володарку світу» і прирівнює її значення до Бога-Отця та до Бога-Сина.

5. Сакральна субстанція із семою 'свята́: Богородиця Діва пресвятая; Пресвята Владичиця Богородиця; Пресвята і Всенепорочна; Пресвятая Владичиця славная; Пресвята Цариця Богородиця; свята над святими – Пресвята Владичице Богородице, просвіти затьмарені многими гріхами душі наші і подай зцілення хворим тілам нашим [6, 124]. Лексеми доводять розуміння Богородиці як ідеалу святого.

6. Сакральна субстанція із семою 'досконала́: вершина творіння Господнього; від херувимів чеснішая; від серафимів славнішая; вогняних херувимів чесніша; полум'яних серафимів чистіша; чесніша від херувимів – Радуйся, вершино творіння Господнього [7, 77].

7. Сакральна субстанція із семою 'духовність, істина́: виноградна Лоза недоторкана; дуи людських освята; начальниця духовного відродження; наших

сердець зворушення; світле благодаті пізнання; сердець наших зворушення; ясне благодаті пізнання. Символічні назви відтворюють значущість Богородиці, розуміння її як каркасу життя, пізнання та відродження духовності, адже саме символи є центральним феноменом системно організованої «мови сфери сакрального» [8, 122] і уможливають її різновекторність.

8. Сакральна субстанція із семою 'носій прославлення': *ангелів пісня безперестанна; піснями предивно оспівана; Почаєва слава предивная; псалмами чудесно прославлена – Тобі ж, Радосте наша, кличемо <...> Радуйся, псалмами чудесно прославлена* [7, 64]. Тексти акафістів особливо виразно акцентують на похвалі як від святих осіб, так і від земних людей, допомагають простежити психотип носіїв мови та культури.

9. Сакральна субстанція із семою 'мудрість': *Божественний Досвід зрілості; дітей розум досконалий; жезл Арона розквітлий; лукавої совісті просвітлення; людського розуму Просвіток; молитвенників наших похвала; молитви пресвітлая Ясність; наставників пречистий Розум; невмовкаючі уста апостолів; премудрості Божої вмістилище; чоловіків поважная Мудрість – Радуйся, дітей розуме досконалий* [9, 71]. Богородиця здавна вважається еталоном мудрості, до неї у молитвах звертаються із проханням розради та допомоги, сподіваються на її розсудливість.

10. Сакральна субстанція із семою 'виявлення зла': *агарянського зловір'я викриття; Викриття нечестивих розпусників; від бісів Избавлення; вічної муки знищення; ворогів грізне посоромлення; ворожбитів пустих Осоромлення; ворожим підступам перешкода; воротарників пекла ридання; всезубного пекла подолання; Всесильна Побіда диявола; геєни вічної позбавлення; гордині їхньої знищення; давнього засуду Знищення; душошкідливих вчень знищення; еретичних полків поразка; еретичних полків руйнування; зловір'я явне викривання; Знищення бісівських підступів; лихих намірів руйнування; лютих ворогів подолання; митарств гірких позбавлення; намірів злих викривання; нашість агарянського переможниці; невірних сумнівне слухання; пекельних сил тремтіння; підступів невидимих приборкання; Погуба дракона лукавого; Руйнування могутності смертної; Спростування лженауки ворожої; темних сил Знищення; темної влади стогнання; темряви гріховної розсіяння – ...співаємо Пречистій <...> радуйся, ворожим підступам перешкода* [5, 113]. Богородиця часто має значення постаті, яка здатна виявляти та знищувати зло.

II. Земна істота із семантикою 'материнство'.

1. Земна істота із семою 'мати Ісуса Христа': *Богородиця Вічного Царя; Божественного Вогню Вмістилище; всесильного Бога Носителька; Діва, Мати Всевишнього; істинна Божя Мати; лоно воплощення Божого; Мати Господня свята; Мати Життя предковічного; Мати зірки незаходимої; Мати незаходимого Світла; мати світла духовного; Мати Сина Божого; Мати Сина превічного; Мати Сонця незаходимого; Мати Спаса нашого; Мати Творця світу; Мати Христова блага; милостива Мати Божя; Найсолодшого Ісуса оселя; невмістимого Бога вмістилище; неприступного Божества оселя; Обитель Бога всевишнього; оселя Бога неосяжного; початок чудес Христових; преблагословенна Марія Богородиця; Преблагословенна Мати Божя; превічного Сина вмістилище; Премилосердна Матір Божя; препрославлена Мати Господа; Препрославлена Мати Господня; Пречиста Матір Божя; святая Оселя Всевишнього; Сина Превічного оселя; шкіня Бога Слова; шкіня Бога священна; Спасова Палата прекрасна; утроба Божого втілення; чудес Христових початок; Явлення Творця Всесильного – Розумне все творіння, ангельське старійше чиноначаліє прийшли зі своїм Царем, Який у Свої життєдайні руки прийняв душу Матері Своєї; теплий же вірою Петро з великими сльозами промовляв до Неї, взиваючи: Радуйся, Мати Творця світу* [4, 79]. Оригінальними та цікавими для аналізу є номінації, смислові елементи яких можна відносити до різних семантичних груп. Так, лексеми: *Агниця – Мати Пречистая; Мати і Діва; плід нетлінного придбання; Пречиста Богомати Всецариця; Пречистий Храм Спасів; Приснодіва і*

Мати мають диференційні семи 'непорочність' і 'материнство', тому і зараховуємо їх до обидвох семантичних груп.

2. Земна істота із семою 'мати людства': *всечесна наша Мати; всіх матерів вінчання; грішних Мати блага; Мати наша Всеблага; Мати наша всеблагая; Мати роду християнського; Мати словесного стада; сиріт милосердна Мати; ченців щедра Мати; юних страждальців Мати – А Ти, як Мати наша всеблагая, захисти нас від усяких бід [7, 258].* Найменування із ключовою семою 'мати' виражають семантику Богородиці як Матері не тільки Божого Сина, але і людства загалом.

III. Земна істота із семантикою 'особисті якості'.

1. Земна істота із семою 'непорочність': *Богом обрана Діва; Богом обрана Дочка; Богородиця Діва пречистая; Діва, молоком годувальниця; Діва, неподолана спокусою; найчистіший образ непорочності; Пренепорочна Богородиця Діва; Пречиста, Богоблаженна Діва; Пречиста Діва Марія; Пречиста Діва Мати; пречистий плід благословенний – Бачили Йоаким і Анна, – батьки Твої святії, – що Ти еси пречистий плід благословенний, хвалу Господеві віддали і, перед дверима храму Тебе положивши, дали обіт Богіві Тебе посвятити, співаючи Алилуя! [7, 273].* Важливою ознакою Богородиці як земної постаті є її непорочність, у якій відбито святість та першість перед людством.

2. Земна істота із семою 'краса і досконалість': *Гетсиманії Троянда препишная; завжди квітуча юність; квітка Божественного саду; квітка наша нев'януча; лілея райських долин; с'яйво краси невимовної; чиста Лілея нев'януча – Радуйся, квітко Божественного саду [6, 78].* Богородиця набуває властивостей понять рослинного світу, порівнюється з неповторністю елементів флори.

IV. Земна істота із семантикою 'любов до людства'.

1. Земна істота із семою 'заступниця': *безперестанна вірних Заступниця; Воратарниця наша Богородиця; всемогутня Заступниця наша; Всещедрая наша Заступниця; гори Печерської охоронителька; Господнього гніву Відвернення; Діва, огорожа святині; єдина світу заступниця; єдина світу Заступниця; заступництво наше міцне; Заступниця для кривджених; заступниця спасіння грішних; заступниця християн неосоромлена; Захист наш кріпкий; Захист усіх беззахисних; землі нашої щит; земнородних постійне заступництво; знемагаючим нездоланна кріпость; ковчег, позолочений Духом; кривдників могутня погроза; Ласкавая вірних Заступниця; міцна кріпость немічних; молитвениця наша тепла; надійна наша заступниця; наша могутня Заступниця; священників риза спасенная; скорботних всесильна Заступниця; смерті тяжке Осоромлення; Суду Божого умилостивлення; тверда Заступниця наша; тверда наша Охоронителька; Церкви Покров Божественний – Бачили колись люди владимирські в чудесному видінні місто своє у повітрі піднесене й ікону Твою вгорі над ним, як сонце сяючу, і з розчуленням розуміли, Владичице, невідступний покров Твій для міста їхнього; Твоє милостиве піклування про них славлячи, співали Тобі: <...> Радуйся, тверда наша Охоронителько [6, 66].* Чимало молитов, звернень до Матері Божої здійснено з бажанням її заступництва. Сема 'заступниця' є чи не найважливішою для віруючого люду, що помітно на основі великої кількості номінацій, виражених здебільшого метафорами та перифразами. Синонімічними до семи 'заступниця' вважаємо дериват 'захисниця': *домівок наших захист; Нас, сиріт, захисниця, а також компоненти 'покрова': грішного людства Покрова; Запорозької Січі Покрова; земних всеоспізуваний покров; країни нашої покров; міста нашого покрова; наш всемогутній Покров; немовлят наших покрова; многомилостива покровителька наша; Покрова нашої землі; Покрова Церкви Христової; світлий Афону покров та 'покровителька': благочестивих родин Покровителька; Покровителька війська хороброго; покровителька Царграда неосоромлена.* Семи виражають різноманітний спектр синонімічних номінацій.

2. Земна істота із семою 'спасителька': *Адама грішного спасіння; вірних Спасення предивнее; вірних спасительне пристановище; всім християнам спасіння; всіх людей спасіння; всього світу очищення; дітей хворих зцілення; душі моєї спасіння; запорука спасіння грішних; людей Твоїх спасіння; людського спасення Спричинення; наше достойне спасіння; основа нашого спасіння; початок спасіння людей; православних безсумнівне спасіння; світло спасіння милостиве; світу спасення предивнее; спасення нашого брама; спасення нашого Главизна; спасіння людського причина; Спасіння нашого основа; упалого Адама визволення.* Сема 'спасителька' виразно корелює із синонімічною семою 'рятівниця' і має значення «та, що рятує світ».

3. Земна істота із семою 'цілителька': *всіх немічних цілителька; дітей недужих Ізцілення; зцілень усім дарування; Зцілення людини розбитої; інших хвороб цілителька; невичерпне море зцілень; хворих швидко уздоровлення; хвороб прерізних Цілителька; хвороб наших лікування; холодних сердець оживлення; цілителька всякої немочі; Цілителька усіх хворих – Нові і незчисленні чудеса показала Богомати, поповнюючи у монастирі вичерпні запаси вина, борошна та олії, біснуватих зціляючи, кривим – ходіння, а сліпим – прозріння даруючи і всяку недугу виліковуючи, щоб, побачивши ці чуда, співали Тобі <...> Радуйся, всім немічних цілителько [4, 114].* Сема 'цілителька' має кілька символічних значень. Попри розуміння Матері Божої як «лікаря тілесного», вона має семантику «духовного зцілення та відродження», на які з вірою та молитвами сподівається християнський світ.

4. Земна істота із семою 'диво': *безперестанне людей здивування; джерело чудес невичерпне; чудо висот піднебесних; чудо чудес благодатное; чудо чудес невимовне.* Сема 'диво' виражена в значеннях «та, що творить чудо» і «та, що є чудом» – творінням Бога.

5. Земна істота із семою 'запорука вічного життя': *відчинення райських дверей; скарбниця життя вічного; скарбниця життя невичерпна – Тобою всі, що спасаємось щогодинно, приносимо таку однодушну пісню: Радуйся, скарбнице життя вічного [5, 107].* Зазначена сема розуміється як «та, що веде до спасіння і вічного існування поза земним життям».

6. Земна істота із семами 'любов і милосердя': *бездонная Глибина милосердя; безмежне море любові; бездоня милосердя Господнього; Божої милості двері; всеблага Мати Божя; всіх християн благостиня; всякої милості подателька; гріхів великих прощення; гріхів людських прощення; гріхів наших непоминання; єдина Мати милосердя; золота стамна щедрот; ласк Божих Подателька; любові невичерпне море; любові скарбниця бездонна; милости прецінний скарб; милості море безкрайне; милості невичерпне Джерело; милості скарб багатощирний; невичерпне джерело милостей; подателька Божественної благості; подателька Божої милості; подателька всякої благості; пом'якшення злих сердець; широта духа любові – Ти, Пресвятая, розумієш усі наші немочі, покриваєш своєю любов'ю всі наші упадки, і ми вдячно співаємо Тобі: <...> Радуйся, безмежне море любові [7, 75].* Любов та милосердя Богородиці супроводжуються прихованою семою 'заступниця'. Саме ці чесноти, за релігійним вченням, мають велику цінність для народу, вони залишені і провіщені Богом.

7. Земна істота із семою 'опора людства': *держави нерушима стіна; засмучених духом бадьорість; кріпка стіна сиріт; неприступна Стіна непорушная; пресолодкий Спокій старості – Твій образ святий з запаленою свічкою завжди веселив погляд старця, який молився, коли на колінах схилявся перед ним, старанно прославляючи Тебе співом цим <...> Радуйся, засмучених духом бадьоросте [5, 104].* Мати Ісуса здавна має семантику «опори і твердині», адже віруючі звертаються до неї за допомогою в найважчі часи.

8. Земна істота із семою 'наставниця': *благодатного вчення наставниця; добра вихователька дів; добра дівам наставниця; душокорисних знань дарування;*

заблудлим добре напоумлення; Наставниця життя християнського; нашого спасіння основа; немовлят пресвята Вихователька; непросвічених милостива вчителька; отроків наших виховання; пошкодженого розуму просвіщення; премудра Учителька підлітків; Просвічення зашкарублого розуму; Просвітлення лукавої совісті; ченців мовчазлива Наставниця – Тайни незбагненні відкрилися Тобі, Богородице, що виховувалася у святах святих, тож не перестась Ти на розум наводити усіх християн, що співають Тобі: <...> Радуйся, Наставнице життя християнського [7, 274]. Семи 'наставниця', 'вихователька', 'вчителька' вказують на синонімічні зв'язки близьких понять. Сема 'подателька' є перифрастичним варіантом (душокорисних знань подателька) – «та, що дає знання».

9. Земна істота із семами 'допомога, розрада': бездомних скитальців Пристаннице; безпомічних неустання Поміч; виправлення нечестивого життя; від бід визволення; впалих певне піднесення; всеблага Богородиця Діва; всім земним посередниця; всіх благ подателька; всіх голодних Кормителька; всіх скитальців Приблизниця; вставання хворобою попалених; глухим слуху Повернення; гріхів наших очищення; грішної мряки Розсіяння; грішним надійне пристановище; грішних сердець осяяння; грішного лодства Освячення; грішного серця Осяяння; грішної землі обновлення; джерело води живої; живоносне Джерело зілень; життя нечестивого Виправлення; життя претяжкого Полегшення; звершення благих бажань; Звільнення невинно засуджених; здорових постійна охорона; кайданами окутих Відвідання; клопітниця вічних благ; клопітниця вічної радості; легка хмара Світла; лицарів мужніх Опіка; людям блага Відрада; матерів скорботних утіха; мук смертних Полегшення; надійне наше пристановище; наша вірада небесна; наших печалей відігнання; наших скорбот утамування; Небесного Хліба Подателька; невиліковних всесильная Поміч; незліченних щедрот подателька; немудрих премудра просвітителька; обнажених Шата пречистая; Опора повстанців геройських; печалей наших утамування; пісня мучениць велегласна; плаваючим легка подорож; подателька блаженного упокоєння; подорожніх тихе пристановище; покривджених всеблага вірада; поневоленних тьмою Просвітлення; поручителька нашого спасіння; потіха для засмучених; похвала людей безкінечна; приємне молитви кадило; рани Адама Ізцілення; роду нашого вірада; світові блага Відрада; скарбниця добрих діл; Скоропослушниця у скорботах; сліз людських Осушення; Сліз наших позбавлення; Слова претрепетне Слухання; стежка правди незабудла; Судді Праведного улагання; тиха наша вірада; тихе пристановище потопаючим; тіла мого зілення; тіла мого лікування; убогим Помічниця дивна; Увінчання всіма відкинутих; умилостивлення Божого Суду; упалих блага вставання; усіх хворих Відвідани; утамування всякої печалі; утамування наших печалей; хворих благонадійне відвідання; христоролюбивого воїнства Помічниця; Царя Небесного улагання; швидка допомога бідуючим; швидка людям Помічниця; щедрот незліченних подателька – Тож негадано від кайданів диявольських звільнений, з радістю й страхом закликав Тобі: Радуйся, життя нечестивого Виправлення [7, 249]. Такі номінації контекстуально і семантично близькі до сем 'заступниця', 'рятівниця' і налічують велику кількість синонімічних варіацій.

10. Земна істота із семою 'надія': безнадійних Надія остання; всіх безнадійних надія; всіх грішників уповання; всього світу сподівання; грішних людей Покровителька; грішних людей Упованіє; душ наших уповання; єдина Надія зневірених; зірка розумного Сонця; людям відома надія; надія благ вічних; надія вічного спасіння; надія єдина грішників; надія наша відома; надія наша неосоромлена; надія нашого спасіння; несумнівна наша надія; тепле наше уповання; Уповання народу знедоленого; усіх християн Упованіє; християн неосоромлене уповання; ясна зірка надії – О Богомати, Ти відаєш всі людські біди, всі немочі, ми ж Тобі кличемо <...> Радуйся, безнадійних Надіє остання [7, 280].

11. Земна істота із семою 'утвердження віри': віри непохитная Кріпость; віри основа всесильная; віри християнської утвердження; вірних відома похвала; вірних

Твоїх утвердження; істинної віри утвердження; ковчег правди святий; лаври Печерської будівниці; міцне віри утвердження; православної віри утвердження; свічник віри золотий; сила молитви могутня; тверда опора віри; утвердження Церкви Христової; Церкви Православної похвало; Церкви святої хваління; Церкви хоругва пречесна – Тому благаємо Тебе: заступи, покрій і збережи всіх гинучих і безпомічних від спокус, скорбот і бід, що до Тебе з любов'ю звивають <...> Радуйся, міцне віри утвердження [5, 46]. Сема 'віра' аналогізується із рослинним світом, що має властивість тривалого чи постійного існування: *паросток нев'янучого віття; паросток нев'янучої лози.* У слов'янській моделі світу етнос з надією на допомогу Богородиці на основі особистого переконання формує віру в здійснення різнобічних реалій життя, у найвищу цінність.

12. Земна істота із семою 'прославлення праведності': *вірних чудесна окраса; вибраних Слава преславная; всіх благочестивих укріплення; дівоцтва сосуд обраний; дів похвала неневісна; дівства сосуд дорогий; дівственників пісня невмовкна; дівственних Вінець сяючий; дівственниць чистих величання; діл похвала Возвелічання; непокірних души покарання; похвала дівицтва найвища; похвала дівства найвищія; праведних души торжество; праведних жон окраса; праведних істинна насолода; православною чернецтва похвала; райська оселя праведних; слава пророків прекрасна; усіх праведних слава; утвердження наше непорушне; чесних шлюбів Благословлення; чистих сердець краса.* Семантична група ідентифікує 'прославлення праведності' із благочестивим життям людства, божественністю неземних істот (*тиха ангелів слава*), а також із проповідницькою місією апостолів Ісуса Христа (*апостолів пречесний вінець; апостолів слава пресвітлая; прецінний вінець апостолів*).

13. Земна істота із семами 'відвага, впевненість': *вірних постійна сміливість; всіх мучеників сміливість; Гошева сила нечувана (Гошів – село в Івано-Франківській області, в якому знаходиться Гошівський монастир); людей наших утвердження; мучеників непохитная мужність; страстотерпців нездоланна мужність.* Сема 'відвага' розуміється як надання людям чи осередку людей упевненості з допомогою їхньої віри.

14. Земна істота із семою 'радість': *ангельських хорів веселість; безконечної радості посередниця; Блаженство всіх страдників; боголюбивих іноків утіха; Веселість небесного воїнства; вірне всім Утішення; Всевадна Утіха зажурених; всіх святих веселість; всіх скорботних радість; всіх скорботних утіха; души наших Радість; душогубного смутку Розвіяння; Єдина радість наша; монахів світлая радість; несподівана грішних радість; радість для сумуючих; радість жонам невимовна; радість наша невимовна; радостей вічних причина; скорботних матерів утіха; скорбот наших усолодження; скорбот наших утішення; утіха наша несказанна – Ми ж, як спільники скорбот і страждань Сина Твого, маючи в Тобі благу Матір, на Тебе все уповання в скорботах покладаємо і співаємо Тобі <...> Радуйся, несподівана грішних радосте [5,40].* Метафори із семою 'подателька' визначають Богородицю як «ту, що дарує радість, щастя»: *подателька вічної втіхи; Подателька плачу прерадісного.*

Семантика трикомпонентних номінацій надає більш широкий простір для розуміння і тлумачення досліджуваної структури. Численний текстовий матеріал також дає підстави здійснити статистичний аналіз лексем. Домінантною та найчастотнішою є лексико-семантична група із значенням Богородиці як «земної істоти», вона становить 57 відсотків. Лексеми із семантикою «сакральна субстанція» – божественна, всемогутня, свята, досконала Цариця – становлять 30 відсотків. Менш уживаними є лексеми із значенням «материнство» – 9 відсотків та «особисті якості» – 4 відсотки. Пропонований статистичний опис доводить розуміння Богородиці передусім як милосердної заступниці та рятівниці, відображає архетипність образу Марії Діви для віруючого етносу.

Акафістникова література експлікує похвалу та прославлення Діви Марії: назви вжито здебільшого у формі звертань зі значенням подяки та захоплення. Сакральні тексти доводять, що найменуванням Богородиці характерна різноаспектність вираження. Окрім усталених канонічних назв, широко використовуються нетрадиційні найменування, їх доповнюють численні епітети, метафори та перифрази. Така вживаність зумовлена свідомістю, духовністю людства, його потребою у зверненні до Богородиці з надією на захист та покровительство. Тексти акафістів з допомогою різноманітних мовних засобів чітко та багатоаспектно виражають похвалу Богородиці, надають багатий лексичний матеріал, що створює перспективу для подальших досліджень.

THREE-COMPONENT NOMINATIONS OF HOLY VIRGIN IN THE SACRAL IMAGE OF THE WORLD

Yu. D. Popoilyk

The article reviews the lexical-semantic groups and key semes of the three-component nominations of the Holy Virgin in the sacral literature. The study was done on the basis of the texts of Orthodox and Greek Catholic Akathists.

Key words: *Holy Virgin, lexeme, nomination, seme, lexical-semantic group.*

ТРЕХКОМПОНЕНТНЫЕ НОМИНАЦИИ БОГОРОДИЦЫ В САКРАЛЬНОЙ КАРТИНЕ МИРА

Ю. Д. Попойлык

В статье рассмотрены лексико-семантические группы и ключевые семы трехкомпонентных номинаций Матери Божьей в сакральной литературе. Исследование осуществлено на материале текстов православных и греко-католических акафистов.

Ключевые слова: *Богородица, лексема, номинация, сема, лексико-семантическая группа.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каюа Р. Людина та сакральне / Роже Каюа. – К. : Ваклер, 2003. – 256 с.
2. Словник української мови: в 11 т. / [І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1980. – Т. 1. – 799 с.
3. Леута О. Системний аналіз семантики лексичних одиниць / О. Леута // Науковий вісник Чернівецького нац. ун-ту: зб. наук. праць / наук. ред. Б. І. Бунчук. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – Вип. 475-477: Слов'янська філологія. – С. 385 – 387.
4. Акафістник : у 3 т. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Т. 1. – 2011. – 352 с.
5. Акафістник : у 3 т. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Т. 3. – 2012. – 368 с.
6. Акафістник : у 3 т. – К. : Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Т. 2. – 2012. – 416 с.
7. Акафісник : у 2 кн. – Львів : Монастир Свято-Іванівська Лавра, Видавничий відділ «Свічадо», 2008. – Кн. 1. – 340 с.
8. Слухай Н. Лінгвістика сфери сакрального / Н. Слухай // Біблія і культура. – 2008. – № 10. – С. 116 – 123.
9. Акафісник. – Львів : Свічадо, 2010. – Кн 2. – 375 с.

Надійшла до редакції 3 жовтня 2014 р.